

GOURNIA - „POMPEJE MÍNOJSKÉ KRÉTY“

Lokalita Gournia se rozkládá na nevysokém hřbetě táhnoucím se od moře na šíji Ierapetra nedaleko vesnice Pacheia Ammos na severním pobřeží východní Kréty v zálivu Mirabello (asi 20 km jižně od města Agios Nikolaos). Od moře je areál vykopávek oddělen hlavní pobřežní silnicí. V prvních letech 20. století zde bylo odkryto prehistorické osídlení – velké mínojské město, označované někdy vzhledem k velice dobrému stavu dochování jako „mínojské Pompeje“. Jde o jednu z nejdůležitějších a nejvýznamnějších archeologických lokalit celé Kréty. Starověký název města bohužel není znám, moderní název dostala lokalita kvůli přítomnosti mnoha velkých kamenných moždířů, v plurálu řecky „gournia“. Na vrcholové plošině hřbetu byl odkrytý menší palác a několik dalších komplexů budov. Hlavní část města byla odkryta především na východním svahu hřbetu, kde se nacházejí domy obyčejných lidí seskupené do bloků oddělených ulicemi (vzhledem k topografickým podmínkám přecházejí části ulic směrem do kopce ve schodiště). Na konci devadesátých let a na začátku minulé dekády bylo v rámci tzv. Gournia Project blíže prozkoumáno i nejbližší okolí areálu vykopávek, hlavně oblast mezi pobřežní silnicí a mořem, a byly tak objeveny některé další stopy osídlení včetně architektury.

Ačkoliv nejstarší stopy osídlení lokality pocházejí již z raně mínojského období, teprve během středně mínojské fáze III nebo počátku následující pozdně mínojské fáze IA (během tzv. období nových paláců) bylo postaveno více obytných budov, mezi nimi také malý palác (ten pravděpodobně již ve fázi pozdně mínojské IIIA). Sídliště bylo zničeno na konci období nových paláců (ve fázi pozdně mínojské IB), znovu osídleno pak bylo na konci pozdně mínojského období II a až do konce doby bronzové (období pozdně mínojské III) – tzv. mykénská fáze osídlení.

Palác má rozměry 50 x 37 m a zaujímá asi desetinu rozlohy největšího a neznámějšího krétského paláce v Knóssu, nese však v sobě – podobně jako ten zmíněný – určité znaky palácové architektury (např. existence světlíku). Kvůli malé rozloze sice nemá obvyklé centrální nádvoří; jižně od paláce se však nachází otevřený dvůr o rozloze 40 x 15 m a kromě toho má palác i maličké západní nádvoří. Přístup na jižní nádvoří vedl z paláce přes několik širokých stupňů zahnutých do L; s nimi sousedila oblast s několika pilíři vyhrazená s největší pravděpodobností náboženským a ceremoniálním úkonům. Stupně schodiště sloužily patrně také divákům při různých slavnostech konaných na hlavním nádvoří. Zajímavé je západní nádvoří o rozloze 5 x 15 m – na jeho jižní straně (při jihozápadním rohu paláce stojí zvláštní svislý kámen interpretovaný jako betyl nebo anikonický obraz božstva. Důlek v kamenném bloku poblíž betylu byl nedávno vysvětlen jako místo na obětiny; západní palácové nádvoří v Gournii tedy mohlo mít jinou funkci než v ostatních krétských palácích. Z architektonického hlediska je však nejzajímavější částí paláce jeho východní fasáda. Jde totiž vlastně o úzký koridor dlouhý 8,86 m, široký 0,56 – 1,08 m, tvořený dvěma zhruba paralelními zdmi a přístupný ze severovýchodního rohu. V jeho jižní čás-

ti patrně existovalo schodiště, kterým se bylo možné dostat do prvního patra paláce. V severovýchodním rohu paláce navazuje na zmínovaný koridor obdélný prostor interpretovaný jako věž. Celá východní fasáda byla zbudována z masivních kamenných bloků velkých až 0,6 x 1 m.

Populace v Gournii je odhadována na asi 4 000 lidí, kteří bydleli hlavně v domech na svazích kopce pod palácem. Jednotlivé domy jsou malé (maximálních rozměrů zhruba 5 x 5 m), namáčkáné na sebe a často mají společné stěny. Jsou seskupené rozděleny do sedmi samostatných bloků označených písmeny A – G. Jednotlivé bloky jsou od sebe odděleny dlážděnými ulicemi, z nichž dvě jdou kolem celého města. Domy měly většinou v přízemí skladiště a dílny. Přístup do obytných místností ve vyšším patře vedl proto v mnoha případech přímo z ulice prostřednictvím schodů (do přízemí tedy v takovém případě vstup z úrovně ulice neexistoval a vstupovalo se potom do něj dřevěným schodištěm uvnitř domu); nejspodnější schody jsou u mnoha domů dochovány dodnes.

Severně od paláce byla postavena malá veřejná svatyně o rozměrech pouze 3 x 4 m přístupná z odbočky jedné z hlavních ulic. Jde o výjimečný příklad mínojské veřejné svatyně, protože mínojský kult se obvykle odehrával v kultovních prostorách paláců a vil, případně soukromých budov. Uvnitř se na parapetu v zadní zdi našlo kultovní náčiní a vybavení z pozdně mínojského období III, především různé podstavce a sošky bohyní se vzpaženými rukama (tzv. typ „Minoan Goddess with upraised arms“). Úplně na jihu lokality byla v tzv. bloku H v pozdně

mínojském období III postavena budova připomínající svou dispozicí typ stavby označovaný jako megaron, vyskytující se především na řecké pevnině v mykénském období.

Na severním okraji hřbetu se sídlištěm bylo také objeveno pohřebiště (tzv. Severní pohřebiště) s celkem 7 obdélnými hroby z raně mínojského období II, patřící ke stavebnímu typu označovanému jako tzv. house tombs. Jedná se o zhruba čtvercové budovy rozdělené na dvě menší prostory zdí s otvorem na konci, která se spouští zhruba z poloviny délky jedné ze stěn a vytváří tak dva menší obdélné prostory. Místo, odkud rozdělující zeď vychází je navenek zdůrazněno výběžkem části stěny odpovídající jedné z oněch obdélných prostor, druhá část té samé zdi (odpovídající druhé prostoroře) ustupuje mírně dozadu. Vchod do hrobu býval obvykle na kratší straně jedné z obdélných prostor.

Gournia byla vykopána v letech 1901-04 Američankou Harriet Boyd-Hawes (11.10. 1871 – 31.3.1945). Tato pozoruhodná archeoložka byla první ženou, která vedla vykopávky v Řecku (její tým v Gournii měl více jak 100 osob) a vůbec prvním americkým občánem provádějícím archeologický výzkum na Krétě. Jako první žena přednášela také před Archaeological Institute of America. Kniha o vykopávkách v Gournii, jejíž je spoluautorkou, vydaná v roce 1908 (Gournia, Vasiliki and other prehistoric sites on the isthmus of Hierapetra, Crete; excavations of the Wells-Houston-Cramp expe-

ditions, 1901, 1903, 1904. By Harriet Boyd Hawes, Blanche E. Williams, Richard B. Seager, Edith H. Hall. Philadelphia, The American exploration society, Free museum of science and art 1908) je dosud jedinou a stále citovanou celkovou publikací o této důležité lokalitě.

Menší výzkumy a konzervátorské práce byly v Gournii prováděny i v sedmdesátých a osmdesátých letech řeckými archeology. Na přelomu tisíciletí zaměřili svoji pozornost na severní část šíje Ierapetra američtí archeologové v rámci již zmiňovaného „Gournia Project“ pod vedením L. V. Watrouse, profesora univerzity v Buffalu, za asistence řeckého archeologa C. Davarase (z řecké archeologické služby). Znovu tak došlo k výzkumu Gournie, centrem zájmu však byla lokalita jako celek a archeologové si jako prvotní úkol stanovili zjistit rozsah a charakter osídlení. Byla tak prozkoumána především pobřežní oblast, kde se nachází tzv. Shore House (Dům na pobřeží) – velký dům ze světlého kamene prozkoumaný už Boyd-Hawes. K velkému překvapení však byly v jeho okolí objeveny dlouhé úseky mohutných zdí vybudované z masivních bloků kamene a interpretované jako části městského opevnění. Tento objev vyvolal mnoho zájmu, protože se donedávna soudilo, že mínojská Krétané nestavěli opevnění okolo svých měst, protože sami mezi sebou prý nevářili a vnějšího nepřítelce porazila jejich mohutná flotila v bezpečné vzdálenosti od krétských břehů. Tato koncepce se však ukázala chybnou – během prehistorického období se na Krétě vyskytovala celá řada typů i příkladů opevnění (nebo obecně defenzivní architektury; viz autorův článek v minulém čísle Panoramy).

V letech 2008-09 byla uskutečněna na základě povolení řecké archeologické služby (konkrétně 24. eforátu prehistorických a klasických starožitností se sídlem v Agios Nikolaos) důkladná povrchová dokumentace a čištění zbytků architektury i povrchových nálezů v oblasti vymezené korytem řeky na západě (tato řeka – v letech měsíců vyschlá – tvořila svými svíslými břehy vysokými zhruba 12-18 m západní hranici osídlení a zároveň fungovala jako hlavní vodní zdroj města), hřbetem Pera Alazzomouti na východě (jde o mnohem vyšší a paralelní hřbet s tím, na kterém se nachází město Gournia), mořským pobřežím na severu a hlavní silnicí na jihu. Zjištěné a zaznamenané zbytky architektury zahrnují celou řadu staveb – přístavní objekty včetně hráze, menší přehradu s hrází v ústí řeky, monumentální lodní doky, systém městského opevnění s věžemi, dlážděnou ulici a směrem do vnitrozemí mnoho paralelních zdí zemědělských teras.

Část dokumentačních prací byla zaměřena na již zmiňovaný Shore House, jehož nejstarší část byla postavena již během středně mínojské fáze II, tedy během tzv. období starých paláců. Boyd-Hawes odkryla v roce 1901 jeho západní fasádu a tři připojené místnosti na jižní straně. Nově prováděné čištění prokázalo, že se jedná o monumentální doky sestávající ze dvou velkých paralelních galerií a alespoň tří dalších místností u jejich jižní zdi. Prostory doků byly zbudovány z velkých bloků a podobnou monumentální technikou jako gournijský palác (oba komplexy byly také pravděpodobně vystavěny ve stejné době – středně mínojská fáze IIIA) a jejich rozměry dosahují zhruba 25 x 10 m. Asi 5 m jižně od doků byl zdokumentován rovný pás poměrně mohutné zdi. Zhruba dalších 50 m jihovýchodně od Shore House se dochovaly zbytky dláždění ulice široké asi 1,4 m spojující přístav s hlavní částí města. V této úrovni od pobřeží se také nachází úseky masivní zdi o celkové délce 135 a interpretované jako městské opevnění. Vede od koryta řeky až ke dlážděné ulici, v jejíž blízkosti se výrazně rozšiřuje (směrem k jihu) do jakési půlelipsy – pravděpodobně se jedná o základy mohutné věže. Za ulicí pokračuje podobný úsek zdi směrem k východu (zhruba napříč jednoho z výběžků pobřeží), tentokrát v délce asi 50 m. O nějakých 20 m severněji před tímto druhým popsáním úsekem zdi se dochoval ještě jeden úsek s půlkruhovým výběžkem – věží či bastionem o průměru asi 8,7 m – efektivně uzavírajícím jakýkoli přístup z této strany. Stavební technika všech těchto úseků zdí – mohutné bloky kamene sesazené k sobě bez pojiva a mezery mezi nimi jsou vyplněny malými kameny – nasvědčuje jejich vzniku nejpravděpodobněji během období starých paláců (fáze středně mínojská

IB-II). Vzhledem k různým místům výskytu, resp. úrovním těchto zdí ale není vyloučeno, že se jedná o více následných fází vzniku a vývoje městského opevnění.

V návaznosti na tyto popsané provedené povrchové dokumentační práce byly v roce 2010 v oblasti města (tj. jižně od hlavní pobřežní silnice) obnoveny i klasické vykopávky (povolení bylo řeckou archeologickou službou vydáno na tři roky), jejichž sezóny 2011 se zúčastnil i autor. Byla otevřena a prozkoumána řada sond, ve kterých byly zjištěny mnohé nové skutečnosti a odkryty velice zajímavé nálezy. Jako jeden z hlavních cílů této sezóny bylo vytvoření nového plánu veškeré odkryté a dochované architektury města. Dosud se totiž stále používal pouze několikrát upravený plán vycházející z původního plánu publikovaného Boyd-Hawes v roce 1908 (upravený na základě řeckých výzkumů v sedmdesátých a osmdesátých letech, polských výzkumů v osmdesátých letech a letecké fotografie z počátku dvadesátých let). Tento plán, jak bylo zjištěno při práci v terénu vedené J. McEnroem, profesorem z Hamilton College, jemuž autor po tři týdny při této činnosti asistoval, již v mnoha ohledech (především co se týče vnitřních prostor mnoha domů) neodpovídal skutečnosti in situ.

Vzhledem k pokračujícímu výzkumu a zpracování nálezů nejsou výsledky vykopávek zatím publikovány, předběžné zprávy se v nejbližší době objeví v odborném tisku. Na dílčích úkolech bude spolupracovat i autor.

PhDr. Tomáš Alušík, Ph.D., MifA

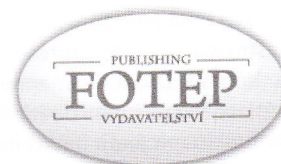
České centrum pro středomořskou archeologii, Praha, www.ccma.cz

PROBLEMATICKÉ TYPY KNIH

Některé knižní tituly se těžko hledají. „Kamenná“ knihkupectví jsou zaplněna především tituly vydávanými ve větších nákladech a zaměřenými pro široký okruh čtenářů. Tituly drobných vydavatelů a specifických zaměření se v nich obtížně hledají, v některých velkých knihkupectvích je dokonce už ani nenajdete. Ve stále se rozšiřujícím způsobu internetového nakupování se zase některé typy knih obtížně prezentují. A tak se k nim nedostanou ani ti zájemci, kteří by je najít chtěli. Mezi takové problematické typy knih patří kvalitní fotografické publikace malých regionálních vydavatelů. Není jich mnoho, ale i přes malý počet jimi vydaných knih náš knižní trh ožívají tituly, které vybočují z komerčně zaměřené produkce větších vydavatelů.

Příkladem takového malého regionálního vydavatele je vydavatelství Fotep z Brna, tvořené pouze dvěma lidmi – fotografem a jeho manželkou. Přesto za jedenáct let svého působení vydalo již osmnáct titulů zaměřených na významné architektonické památky. Jsou to publikace sice různého rozsahu, ale všechny jsou založeny na autorské fotografické výpovědi a na kvalitním polygrafickém zpracování. Za zvláštní pozornost stojí publikace nazvaná České dědictví, která představuje všech dvanáct památek UNESCO na území naší republiky prostřednictvím promyšleného autorského přístupu k jejich fotografování. **Vydavatelství Fotep** (www.fotep.cz) má ve své produkci však i drobnosti, jako například soubory pohlednic s náměty nejvyššího středověkého výtvarného umění na Moravě. Zbývá už jen podotknout, že **pro členy KPVU je dohodnuta sleva 10%** na veškeré produkci vydavatelství Fotep. Tuto informaci při návštěvě webových stránek Fotep nenajdete, ale přesvědčíte se o tom, když při nákupu v elektronickém obchodě uvedete v přihlašovací formuláři ke svému jménu zkratku KPVU.

Libor Teplý

VYDAVATELSTVÍ FOTEP – SLEVA 10% PRO ČLENY KPVU

e-mail: libor.teply@worldonline.cz

adresa vydavatelství: Skřivanova 7, 602 00 Brno